

Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi Destanlarında Kahraman Tipolojisinin Değişimi

The Transformation of the Hero Typology in the Epics of Satuk Buğra Han and Danişmend Gazi

Gonca KUZAY DEMİR (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
goncakuzay@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8964-6355

Burcu KURKUT

Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
bkurkut1925@gmail.com, ORCID: 0009-0007-7156-9770

Özet

Türk destanlarındaki kahraman tipolojisinin özellikleri ve gelişimi üzerine günümüze kadar önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak İslâmî dönem Türk destanları dikkate alınarak kahraman tipolojisinin özelliklerinin ve değişiminin ele alındığı sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi örneklerinde; kahramanın tipolojisini oluşturan ideolojileri ve eylemlerinin toplumun içinde bulunduğu sosyal çevre ve şartlar altında değişimi ele alınarak, İslâmî dönem Türk destanlarının kahraman tipolojisindeki değişime odaklanılmaktadır. İdeolojileri ve eylemleri mukayese edildiğinde; Satuk Buğra Han hem dinî (manevî) hem de siyasî lider olarak önemli bir rol üstlenirken; Danişmend Gazi siyasî bir lider vasfı taşımaktadır. Satuk Buğra Han, dinî kimliğinin kabulü için verdiği mücadeleyle halkını İslâm'a davet ederken, Danişmend Gazi İslâmiyet'i savunma ve yayma görevini yerine getirir. Satuk Buğra Han'ın kahraman tipolojisi, eski Türk destan kahramanlarının Tanrı tarafından seçilmiş ve olağanüstü özellikler gösteren alp tipi kahramanlarının İslâmî değerler ve motifler ile geliştirilmiş, toplumunun sadece siyasî lideri değil, aynı zamanda İslâmiyet'e geçişine de liderlik etmiş, manevî vasıflara sahip gazi ve veli tipinin bir sentezi gibidir. Danişmend Gazi ise, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında, Haçlılara karşı verdiği mücadeleyle önemli vazife üstlenen siyasî bir lider olarak gazi tipi kahramanı temsil eder. Kahramanların ikisi de İslâmî dönem Türk destanlarının kahraman tipi içinde değerlendirilmesine rağmen, toplumun içinde bulunduğu tarihî, sosyal ve kültürel şartlar, kahraman tipolojisinin değişimini beraberinde getirmiştir. Çalışma, bu kahraman tiplerinin, bulundukları dönemin sosyo-politik ve kültürel yapılarıyla nasıl şekillendiğini ve Türk destanlarında kahraman tiplerinin toplumun içinde bulunduğu sosyal çevre ve şartlarla nasıl örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Halk edebiyatı, destan, İslâmiyet, kahraman, tip, tipoloji

Atf / Citation: Kuzay Demir, G. ve Kurkut, B. (2025). Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi destanlarında kahraman tipolojisinin değişimi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 117-132.
<https://doi.org/10.32449/egetid.1591600>

Abstract

Significant studies have been conducted on the characteristics and development of hero typology in Turkish epics. However, there are limited number of studies that focus on the features and transformations of hero typology in the context of Islamic-era Turkish epics. This study examines the changes in hero typology by analyzing the ideologies and actions of heroes within the social conditions and environment of their times, using the examples of Satuk Buğra Khan and Danişmend Gazi. When comparing their ideologies and actions, Satuk Buğra Khan emerges as a religious and political leader, whereas Danişmend Gazi primarily assumes the role of a political leader. Satuk Buğra Khan, through his struggles to embrace his religious identity, invites his people to Islam, while Danişmend Gazi fulfills the task of defending and spreading Islam. The hero typology of Satuk Buğra Khan is a synthesis of the ancient Turkish epic heroes, who are chosen by God and possess extraordinary qualities, combined with Islamic values and motifs. He embodies the characteristics of a gazi and a wali, who possess spiritual attributes. He is not only the political leader of his society but also the one who led the transition to Islam. Danişmend Gazi, on the other hand, represents the gazi hero type as a political leader who played an important role in the Turkification and Islamization of Anatolia through his struggle against the Crusaders. Although both figures are evaluated within the hero typology of Islamic-era Turkish epics, the historical, social, and cultural conditions of their respective periods have led to transformations in hero typology. This study highlights how these hero types were shaped by the socio-political and cultural structures of their times and demonstrates how the hero typologies in Turkish epics align with the social conditions and environment of the society.

Keywords: Folk literature, epic, Islam, hero, type, typology

Edebiyat incelemelerinde önemli bir yer tutan tipoloji çalışmaları, özellikle sözlü gelenekte anlatmaya dayalı türler içerisinde kahramanların eylemleri vasıtasıyla ortak özelliklerini, rollerini ve temsil ettikleri değerleri belirlemeye çalışır. Epik anlatılar olan destanlar, toplumun içinde bulunduğu tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel çevre ve şartlar altında kahramanın temsil ettiği değerleri, idealleri ve eğilimleri ile ideal insan tipini yansıtır. Bu bakımdan destanlar, tipoloji çalışmalarına uygun, ait olduğu toplumun değer ve idealleri açısından önemli veriler sunan eserlerdir (Aksoy, 2023, s.742; Duman, 2019, 43-45, 62).

Johann Geaorg von Hahn, Otto Rank, Lord Raglan, Eric Hobsbawm gibi Batılı araştırmacılar tarafından kahramanın biyografisi ve eylemleri dikkate alınarak hazırlanan kahraman kalıpları (bkz. Ekici, 2004, s.114-116), tüm dünya destanlarına olduğu gibi Türk destanlarına da uygulanmış destan kahraman tiplerini değerlendirmeye yönelik çalışmalardır. Ancak toplumun tarihî, coğrafi, kültürel ve sosyal yapısının farklılığı nedeniyle adı geçen araştırmacılara ait kahraman kalıpları Türk boylarının destan kahramanlarına tam olarak uygun ve kapsayıcı nitelikte değildir (Aksoy, 2023, s. 743).

Türk destan kahramanları hakkında yapılan çalışmalarda; kahramanların idealleri, biyografisi ve eylemleri dikkate alınarak Türk destan kahramanının tip özellikleri belirlenmiştir. Türk destanlarının kahraman tipolojisini belirlemeye yönelik çalışmalarda özellikle toplumun yaşam tarzı ve ideallerinde büyük bir

değişim gerçekleştiren İslâmiyet'in kabulü esas alınarak, kahraman tipolojisinin İslâmiyet'in kabulü öncesi ve sonrası şeklinde ayrıştırılarak ortaya konulduğu görülmektedir. Bu bakış açısıyla Türk destan kahramanlarını ele alan Mehmet Kaplan, İslâmiyet'in Türkler tarafından kabulü öncesinde ortaya çıkan, göçebe toplum özelliklerine bağlı Türk destanlarında kendi kuvvetine inanan alp tipi kahramanla karşılaşılırken; İslâmiyet'in kabulü sonrasında ortaya çıkan Türk destanlarında kahraman tipolojisinin yaygın olarak İslâm için mücadele eden, gazalar yapan alp tipinin bir devamı niteliğindeki gazi tipi ve “maddî kuvvetin yerini manevî kuvvet, ferdî iradenin yerini ilahî irade” algısına sahip veli tipi ile temsil edildiğini, çoğunlukla gazi tipi ve veli tipinin birlikte yer aldığını belirtir (Kaplan, 2002, s. 19; Kaplan, 2004, s. 120).

Türk destancılık geleneğini bir bütün olarak değerlendirmek gerektiğini savunan Özkul Çobanoğlu, “Türk Dünyası Epik Destan Geleneği” adlı eserinde, destanların kahraman tipini, “alperen tipi” olarak adlandırır. Ona göre alperen tipi, “kendini aşan ve ‘ben merkezci’ bir bencilliğin ötesinde toplum menfaatleri ve inanılan dünya görüşünün mefkureleri için varlığını feda etme duygusu” içinde “istendik değerlerin hepsini yansıtmak bakımından ‘olumlu kahramanların’ tamamının ortak özelliği”ni taşımaktadır (Çobanoğlu, 2003, s. 102).

Mehmet Emin Bars, M. Kaplan'ın ve Ö. Çobanoğlu'nun Türk destanlarındaki kahraman tipolojisi üzerine yapmış olduğu değerlendirmelerden yola çıkarak, alp tipi kahramanın özelliklerinin beş maddede toplanabileceğini belirtmiştir. Ona göre; destanlardaki alp tipinin kahramanlığı olağanüstü doğumla başlar. Tanrı tarafından verilen güçlerle donatılmış, hızla gelişim gösteren kahraman, gelecekte haber verir. Toplumun çıkarları ve ideolojisi için kendini feda eden kahraman cesur ve fedakardır. Sadece kendisine denk olan düşmanlarla savaşır. Avcı-hayvancı bir topluluğun üyesi olan alp tipi kahraman, cihangir bir akıncı olmak durumundadır ve buna uygun şekilde yetiştirilen kahraman, ancak gücünü ispat emesi durumunda ad alır. Kendi kuvvetinin farkında olan kahraman cesurdur (Bars, 2014, s. 348-349). Bars'ın aktardığı alp tipi kahraman tipolojisinin, daha ziyade İslâmiyet öncesi Türk destanlarındaki kahramanlar için geçerli olduğu görülmektedir.

Türk destanlarındaki kahraman tipolojisini ele alan bir diğer çalışma Ülkü Kara Düzgün tarafından yapılmıştır. Kara Düzgün, Türk destanlarında kahraman tipolojisini, kahramanın biyografisine paralel olarak eylemleri vasıtasıyla 24 maddede toplamıştır (2012, s.11). Kara Düzgün, kahraman tipinin özelliklerinin destanın ortaya çıktığı dönemde toplumun tarihi, siyasî ve ekonomik vb. şartlarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini belirtirken (2012, s.10), Türk destanlarındaki kahramanların biyografileri, eylemleri ve ideolojilerini dikkate alarak belirlediği niteliklerin hem İslâmiyet öncesi hem de İslâmî dönem Türk destanlarında karşılaştığımız kahramanların özelliklerini karşılayan, oldukça kapsamlı olduğu görülmektedir.

2023 yılında Nagihan Baysal Yurdakul “İslâmî Dönem Türk Destanlarında Kahraman Tipi” adlı çalışmasında; Müseyyeb Gazi Destanı, Ebâ Müslim-nâme, Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı, Saltık Gazi Destanı, Satuk Buğra Han Destanı, Umur Gazi Destanı dâhil yedi destan metni üzerinden İslâmî dönem Türk destanlarında kahraman tipolojisini belirlemeye çalışmıştır. Baysal Yurdakul’un tespitiyle İslâmî dönem Türk destan kahraman tipolojisi 15 madde ile açıklanabilir. Bunlar:

- “Kahraman Hz. Ali soyundan gelir
 - Kahramanın doğacağı Cebail ya da Hz. Muhammed tarafından müjdelenir
 - Kahraman tek çocuktur
 - Kahramanın çocukluk döneminden bahsedilmez
 - Kahraman güçlü, kuvvetli, eğitimli ve ilim sahibidir
 - Kahramanın lâkabı vardır
 - Kahramanın atı ve silahları kutsaldır
 - Kahramanın ana amacı dini yaymaktır ve yaşamı boyunca birden fazla gazaya çıkar
 - Kahraman kendinden önceki kahramanlardan kalan görevleri tamamlar
 - Kahraman dara düştüğünde çeşitli yardımlar alır
 - Kahraman olağanüstü varlıklarla mücadele eder
 - Kahraman nağrasıyla çok sayıda düşman öldürür
 - Kahraman daimî olarak ibadetini sürdürür
 - Kahraman çeşitli kerametler gösterir
 - Kahramana ömrünün tamam olduğu rüyada haber verilir”
- (Yurdakul Baysal, 2023, s. 175-195).

Baysal Yurdakul tarafından yapılmış bu son çalışma, İslâmî dönem Türk destanlarında karşılaşılan kahraman tipolojisinin belirlenmesi ve bu bakış açısıyla Türk destan kahramanlarının niteliklerinin değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Başlangıcı itibariyle tarihlendirilmesi oldukça güç olan Türk destancılık geleneğinin, göçebe toplum yapısından yerleşik medeniyete kadar sürdürülmesi, batıya doğru göçen toplumun tarihi, siyasî, coğrafi, dinî ve kültürel şartlarının çeşitlenmesi, Türklerin bir kısmının İslâmiyet’i kabulü sonrasında toplumsal hayatta meydana gelen değişimin destanlar vasıtasıyla takip edilebilmesi, her biri farklı sosyal çevre ve şartlar altında destancılık geleneğini sürdüren Türk boylarının zengin bir destan çeşitliliğine sahip olması ve halen Türk boylarının büyük kısmının destancılık geleneğini devam ettirmesi gibi sebepler ortak bir Türk destan kahramanı tipolojisini ortaya koymayı güçleştirmektedir. Ancak bir kısmını yukarıda andığımız bugüne kadar yapılan çalışmalar, Türk

destanlarındaki kahraman tiplerini ortaya koyması bakımından oldukça değerli ve yol göstericidir.

Türklerin İslâmiyet'i kabulü öncesi Türk destanlarında kahramanın temsil ettiği değerler ve idealler, İslâmiyet'in kabulü sonrasında toplumun içinde bulunduğu tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel şartlar altında değişime uğramıştır. Kahraman, toplumun değerleri ve menfaatleri için mücadelesini sürdürürken, değişim yalnızca İslamiyet'in kabulü ile sınırlı kalmamıştır. Bu nedenle İslâmî dönem Türk destanlarındaki kahraman tipolojisi de gelişim geçirerek çeşitlenmiştir. Bu fikirden yola çıkarak biz bu çalışmamızda İslâmî dönem Türk destan kahramanlarının tipolojisinde meydana gelen değişimi Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi tipleri örneğinde değerlendirmek istiyoruz. Çalışmamızda bu iki destan kahramanını seçmemizin temel nedeni; iki destan kahramanının farklı tarihî ve coğrafi şartlar altında ortaya çıkmasının yanında, Satuk Buğra Han'ın Müslüman kimliğini kabul ettirmek ve halkının İslamiyet'i kabulü için mücadele eden bir kahraman ideolojisine sahip olmasına karşın, Danişmend Gazi'nin Anadolu'nun yurt edinilmesi sırasında, dedesi Battal Gazi'den devraldığı İslâmiyet'i yayma ve İslâmiyet için mücadele etme ideolojisine sahip bir tip olmasıdır. Her iki destan kahramanının Türk tarihinde önemli bir yeri olması da mukayesede tercih nedeni olmuştur.

İslâmî dönem Türk destanlarının ilk örneklerinden olan Satuk Buğra Han Destanı, X. yüzyıllarda Türk tarihinde meydana gelen olayları, İslâmî bir anlayışla menkıbeleştirilerek işlenmektedir (Hunkan, 2009, s. 182). “Tezkire-i Buğra Han”, “Buğra Hanlar Tezkiresi” veya “Tezkire-i Üveysiye” adlarıyla Türkçe ve Farsça olarak yüzyıllar boyunca eklemelerle değişim geçiren çok sayıda yazma nüshadan takip edilen Satuk Buğra Han Destanı'nın mevcut nüshalarının en eskisinin 16. yüzyıla ait olduğu ileri sürülmektedir (Özkan, 2013, s. 468-469). Tarihte yaşamış bir şahsiyetin biyografisinin menkıbeleştirilerek destana konu olması, destanın vücuda geldiği siyasî şartlarda anlaşılabilir. Karahanlıların tarihsel önemlerinin bir yönü, Orta Asya'daki ilk büyük Türk-İslâm devleti olmalarıdır. Karahanlıların Müslüman olması, Yakın Doğu ile Orta Doğu'nun geçit yerinde olan zengin ve kalabalık Maverâünnehir ve ardından Horasan'ın Türk egemenliğine girmesine zemin hazırlamasıyla (Genç, 1997, s.164) dünya tarihinde köklü etkiler yapmıştır. Bu kitlesel İslâmlaşma Satuk Buğra Han ile başlatılır. Karahanlıların bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'ın oğlu Bazır Han ve onun oğlu da Satuk Buğra Han olarak tespit edilmektedir. Bazır Han'ın ölümü üzerine Oğulcak Han Karahanlı tahtına geçmiş; Satuk Buğra Han amcası Oğulcak Han'ın yanında yetişmiş, nihayet onunla mücadeleye girerek Karahanlı hükümdarı olmuştur. Oğulcak Han ve onun çevresindeki gayrimüslim Karahanlı güçleriyle Satuk Buğra Han ve beraberindeki Müslüman Karahanlı kuvvetleri arasındaki mücadelenin X. yüzyıl ortalarına doğru Satuk Buğra Han'ın lehine sonuçlanması yalnızca basit bir taht

rekabetini nihayete erdirmemiştir, aynı zamanda Karahanlıların güçlü bir Türk-İslâm devleti olarak belirmesini sağlamıştır (Necef, 2005, s. 255). Dolayısıyla Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın tarihsel şahsiyeti Müslüman Türk Devletleri'nin tarih sahnesine çıkışını ifade ederken, destan kahramanı kimliği de bu siyasî geçişin kültürel cephesini ortaya koymaktadır. Satuk Buğra Han'ın İslâmiyet'i kabulü hakkındaki bilgiler büyük ölçüde, tamamen İslâmî değer ve motiflere göre kaydedilen “Satuk Buğra Han Menkıbesi”ne dayanmaktadır (Durmuş, 2017, s. 583). Eski Türk kültür değerleri bağlamında yönetme hakkına sahip bir hanedan mensubunun yeni dâhil olunacak İslâm medeniyetinin paradigmaları bağlamında da meşrulaştırıldığı; eski Türk dininin kut inancının İslâmî motiflerle sentezlendiği destanın kahramanı bir veli ve gazidir. İsa Özkan'ın tespitiyle Karahanlılar döneminden itibaren ortaya çıkan veli kültürünün ilk alperen tipi Abdülkerim Satuk Buğra Han'dır (Özkan, 2013, s. 471-473).

XIII. yüzyılda yazıya geçirilmekle birlikte XI. yüzyılda Anadolu'da gaza ve cihat faaliyetleriyle öne çıkan Danişmend Gazi etrafında şekillenen Danişmend Gazi Destanı ise Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle “kahramanları Türk menşeli olmayan Battalnâme ve Ebû Müslimnâme gibi iki büyük destanî romandan sonra aynı daireye mensup bulunmakla birlikte kahramanı Türk olan, Anadolu'da meydana getirilmiş ilk kahramanlık destanıdır” (Ocak, 1993: 478). Danişmendname olarak da bilinen eser, Danişmendli Beyliği'nin kurucusu olan İbn-i Taylu Danişmend Ahmed Gazi'nin gazalarını konu etmektedir (Özaydın, 1993: 468). Danişmendli Beyliği “Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli” gaza faaliyetleri göstermiş, aynı “birinci beylikler devrinde vücuda gelen Anadolu Türk-İslâm siyasal teşekkülleri arasında doğrudan Türkiye Selçuklularını belirli bir dönem tahakküm altına alacak” kadar güçlü bir beylik olmuştur (Yavuzcan, 2018, s. 594). Siyasî tarihle yakın ilişkisi dolayısıyla Danişmend Gazi Destanı bir bakımdan tarihî destan, yaratım bağlamına bağlı olarak ise yazılı destan olarak kabul edilmektedir (Akkaya, 1950, s.133; Ekici, 2002, s. 30). Anadolu'da fetih hareketleri devam ederken siyasî fethi manevî fetihle birleştiren destanlardan biri olarak değerlendirilen Danişmend Gazi Destanı, siyasî olarak velâyetini aldığı iktidarı, kendisinden sonraki vekiline bırakarak birbiri ardınca oraya çıkan Anadolu Türk destanlarının bir parçasıdır (Çelebi, 2018, s.84).

Tüm bu bilgileri özetlersek; Satuk Buğra Han Destanı, Türklerin henüz Müslüman değilken, mucizevî bir şekilde kağanın Müslüman olması hadisesiyle başlayıp Satuk Buğra Han'ın ilk Müslüman Türk hükümdarı olarak Orta Asya'da İslâmiyet'in Türklerle arasında kitlesel olarak yayılmasını sağlayan savaş ve gazalarını, dolayısıyla Satuk Buğra Han'ın dinî (manevî) ve siyasî liderliğini anlatmaktadır. Danişmend Gazi Destanı ise; Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesi sırasında Bizans ile yapılan mücadeleler sonucunda Müslüman bir lider olan Danişmend Gazi'nin Anadolu'nun fethine öncülük etmesini ve Danişmendliler

Beyliği'ni kurmasını anlatır. İki destan metninde de baş kahramanlar birtakım ortak özellikleri taşımakla birlikte; toplumsal şartların farklılığı nedeniyle farklı niteliklere de sahiptir.

Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi örneğinde incelemeye çalıştığımız İslâmî dönem Türk destanlarında kahraman tipolojisindeki değişimi daha belirgin hale getirmek, kahramanların özelliklerini daha iyi kavrayabilmek, eylemlerini ve ideolojilerini tespit edip farklılaşmalarının sebeplerini ortaya koyabilmek için kahramanların biyografilerini esas alarak yapısal bir inceleme yapmak gerekmektedir. Her iki kahramanın biyografileri dikkate alındığında olayların ana iskeletini oluşturan yapıya bağlı olarak; “kahramanın tanıtımı”, “kahramanın mücadelesi”, “kahramanın sonu” ve “kahramanın ölümünden sonra” şeklinde yapısal olarak dört bölüm dâhilinde incelemek mümkündür.¹

1. Kahramanın Tanıtımı

“Kahramanın Tanıtımı” epizodu; kahramanın ailesinin tanıtımı, çocuksuzluk problemi ve çare arama sonucunda kahramanın olağanüstü doğumu, eğitimi ve ad almasını içeren bir bölümdür. Ayrıca bu bölümde kahramanın doğumunda önemli rol oynayan ve ona yardımcı olacak kişiler tanıtılır. Kahramanın toplumun içinde bulunduğu çevre ve şartlar altında nasıl bir özellikte olması gerektiği belirginleştirilir. Bu epizot, Türk destanlarına özgü, kahramanın ortaya çıkışına zemin hazırlayan, kahramanın varlığına duyulan ihtiyacı pekiştiren bir bölümdür (Ekici, 2001, s.17-18).

Her iki destan metnini kahramanın tanıtımı epizodu bakımından değerlendirecek:

Destanda, Satuk Buğra Han'ın ruhunun peygamberler katında bir ruh olarak var olması, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e Miraç'ta peygamberlerin ruhunu tanıtırken peygamberin bu ruhun sahibini merak edip Cebrail'e sorması üzerine, o ruhun sahibi peygamberin ölümünün ardından 330 yıl sonra vücuda gelerek Türkistan'da İslâmiyet'i yayacak ve pek çok insanı Müslüman yapacak kişidir cevabını vermesi ile Hz. Muhammed'in Satuk Buğra Han'ın ruhunu sahabelerle birlikte terbiye etmesi ve eğitimi için Ebu Nasr Samani'yi görevlendirmesi ve Samani'ye onun doğumunun müjdelenmesi ile destan başlar. Öte yandan Danişmend Gazi Destanı, Danişmend Gazi'nin atası Battal Gazi'nin ölümü sebebiyle Malatya'nın ileri gelenlerinin gaza için Danişmend Gazi'yi çağırması ile başlar.

Ailenin Tanıtımı: Satuk Buğra Han gayrimüslim olan Kaşgar Beyi'nin oğludur; Danişmend Gazi ise Emir Ömer'in kızı Nazirülcemal'in oğlu Melik Ahmet'tir. Müslüman olan Melik Ahmet, yiğit biri olarak tanınırlığa sahiptir.

¹ İncelemede esas alan metinler Necati Demir tarafından hazırlanan “Satuk Buğra Han Destanı” (2017) ve “Danişmend Gazi Destanı” (2006) adlı çalışmalardan takip edilmiştir.

Olağanüstü Doğum: Satuk Buğra Han'ın doğduğu gün yeryüzü ve gökyüzü çeşitli olağanüstü alametler gösterir. Kâfirlerin âlimleri, doğan çocuğun cihangir olup Müslüman olacağını işitirler ve onu öldürmek için planlar yaparlar. Satuk Buğra Han'ın annesi araya girer ve oğlunu kurtarır. Danişmend Gazi'nin doğumu ve çocukluğu hakkında destanda bilgi bulunmaz.

Eğitim: Satuk Buğra Han'ın ilk eğitimi bir ruh iken Hz. Muhammed'in ve sahabelerin terbiyesiyle başlar. Daha sonra vücuda geldikten sonra Hz. Muhammed'in görevlendirdiği Hoca Ebu Nasr Samani ile tahsil etmesinin yanında Ebu'l Fettah da ona ilmî yönde eğitim verir. Danişmend Gazi atası Battal Gazi gibi cengâver bir yiğittir çeşitli silah eğitimleri yapar, ilim tahsil eder. Bu ilmi ise Hz. Muhammed'den rüyasında tahsil eder.

Müslüman Olma: Satuk Buğra Han'ın Müslüman oluşu destanda işlenmiş önemli bir kısımdır. Satuk Buğra Han 12 yaşında iken kırk yiğidi ile ava çıktığında bir tavşana rastlar ve onu takip eder. Tavşan birden şekil değiştirir ve Hz. Hızır olur. Hz. Hızır, Satuk Buğra Han'ın Müslüman olması için söylemesi gerekenleri ona öğretir. Danişmend Gazi ise en başından beri Müslüman'dır. Namaz kılar, dualar eder.

Kahramanın Tanıtımı epizotunun Satuk Buğra Han Destanı'nda daha ayrıntılı bir şekilde işlendiği; ailenin tanıtımı, olağanüstü doğum, kahramanın eğitimi gibi kısımları ve kahramanın seçilmiş, kutlu kişi olma vurgusuyla İslâmiyet öncesi Türk destanlarına daha yakınlık arz ettiği söylenebilir. İslâmiyet'in kabulü sonrası ortaya çıkan destanlar içerisinde ise; kahramanın bir ruh olarak peygamberler katında olması, onun ilk Müslüman Türk olacağı ve Orta Asya'da Türkleri Müslüman yapacağı bilgisi, bunlara bağlı olarak kahramanın Müslüman olması Satuk Buğra Han Destanı'nın ortaya çıktığı sosyo-kültürel yapı içerisinde İslâmî değerler ve motiflerle bezenmiş önemli kısımlardır. Bu kısımda ayrıca Tanrı tarafından seçilmiş özel kişi olması dolayısıyla Satuk Buğra Han'ın iktidarı kuvvetlendirilmekte ve Satuk Buğra Han, İslamiyet'in kabulü için mücadele eden hem manevî hem de siyasî bir lider olarak idealize edilmektedir.

Danişmend Gazi Destanı'nda ise kahramanın tanıtımı kısmı oldukça sınırlıdır. Yalnızca tek bir cümle ile kahramanın ailesi ve kahramanın eğitimi hakkında bilgi verilir. Bu açıdan hem İslâmiyet öncesi Türk destanları hem de Satuk Buğra Han Destanı ile farklılık arz eder. Ancak Danişmend Gazi'nin soyunun Battal Gazi'ye dayandırılması, dinî eğitimi doğrudan Hz. Muhammed'den alması, Hz. Muhammed'in onu rüya vasıtasıyla gaza ile müjdelemesi gibi özellikler, Danişmend Gazi'yi seçilmiş kutlu kişi yapar ve onun zaten Müslüman olan halk üzerindeki iktidarını kuvvetlendirerek, siyasî bir lider konumuna getirir. Danişmend Gazi, Müslüman halkı kâfirlerden korumak ve kâfirlere Müslümanlığı yaymakla görevli ideal bir tiptir.

2. Kahramanın Mücadelesi

“Kahramanın Mücadelesi” epizodu olarak adlandırdığımız bölümde, kahraman toplumunun çıkarlarını korumak, tehlikelerden korumak veya ortaya çıkan bir sorunu ortadan kaldırmak için mücadeleye girer. Kahraman mücadelesini sürdürürken savaşmak için veya sürgün edilerek memleketinden ayrılabilir, yurdundan uzakta esir alınabilir. Bu bölüm anlatıda kahramanın engellerle karşılaştığı; cesareti, fizikî gücü ve akli sayesinde engelleri aşarak zafere ulaştığı temel bölümdür.

Kahramanın mücadelesi bölümünde; Satuk Buğra Han Müslüman kimliğinin kabulü ve İslâm’ın benimsenmesi için mücadele ederken; Danişmend Gazi, atası Battal Gazi’nin mirası olan yerleri korumak, kaybettiği yerleri geri almak amacıyla mücadelesini sürdürür.

Danişmend Gazi Destanı’nda kahramanın mücadelesi kısmının Satuk Buğra Han Destanı’na göre daha detaylı olarak ele alındığı görülür. Bu durumun kahramanların mücadele ettikleri düşmanlarının farklılığından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Danişmend Gazi, Bizans ve diğer beyliklerle mücadele ederken (dış mücadele), Satuk Buğra Han ise kendi gayrimüslim aile üyeleri ve halkı (iç mücadele) ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Satuk Buğra Han ilk mücadelesini aslında doğduğu gün kâfirlerin onun Müslüman olacağını işitip onu öldürmek istemesiyle verirken annesi sayesinde kurtulur. Daha sonra Hanlığın başındaki amcasının ki babasının ölümü üzerine annesi ile evlenerek bu makamı elde etmiştir, rüyasında gördüğü aslanı Satuk Buğra Han’ın Müslüman olması şeklinde yorumlamasıyla kahraman tekrardan mücadeleye itilmiş, bu sorun da annesinin yardımı ve Satuk Buğra’nın sınanması talebi ile çözülmüştür. Amcası Harun Han, Satuk Buğra’nın puthane yapımında ilk tuğlayı koymasını isteğinde Satuk Buğra Han Hocası Ebu Nasr’ın tavsiyesine uyarak, mescit niyetini içinden geçirerek amcasının isteğini yerine getirmiştir. Ancak vakit tamam olduğunda Satuk Buğra Han kırk yiğidiyle, Harun Han’a karşı ayaklanır ve dinî kimliğini açıklar. Savaşta kılıcı uzar, pek çok kişiyi öldürür; dua eder ve kâfir ordusu derin uykuya dalar; dua eder, yer yarılr ve Müslümanlığı kabul etmeyen amcası yerin dibine gömülür. Böylelikle Satuk Buğra, hanlığın başına geçer. Sonrasında gazalar yaparak gazilik unvanı alır. Hanlık, Satuk Buğra Han’ın gösterdiği kerametler ile tamamen Müslüman olur.

Satuk Buğra Han’ın düşmanları kendi yakınıdır. Müslüman olduğu için ona düşman olanlar akrabaları ve halkıdır. Danişmend Gazi’nin düşmanları arasında Bizanslı kâfirler olduğu gibi ejderha ve insan kılıklı dev olarak karşımıza çıkan mitolojik varlıklar da vardır. Danişmend Gazi düşmanlarıyla savaşırken çeşitli kerametler gösterir. Kâfirler, Danişmend Gazi’den Sısıyye Irmağı’nı kurutarak keramet göstermesini ister. Danişmend Gazi bir gün süre ister, ırmağı kurutacak duayı Hz. Muhammed’den öğrenir ve ertesi gün kâfirlerle ırmağın yanına gidip dua ederek ırmağı kurutur ve kâfirlerin Müslüman olmasını sağlar.

Satuk Buğra Han'ın yardımcısı akıl hocası Ebu Nasr Samani ve kırk yiğididir. Danişmend Gazi savaşırken dedesi Battal Gazi, Hz. Muhammed, Eba Müslim ve Hz. Hızır rüyalarına girerek veyahut çeşitli sırlarla ortaya çıkarak ona yardım ederler. Bunların yanı sıra Artuhi, Efrumiyye ve kırk yiğidi de onunla savaş meydanında sürekli savaşırlar.

Her iki destan kahramanın mücadelesi bakımından değerlendirildiğinde; kahramanların idealize edildikleri tip özelliklerine bağlı olarak eylemlerini gerçekleştirdikleri görülür. Gazalarının başarıya ulaşmasında olağanüstü yardımcıları ve duaları etkilidir. Her ikisi de seçilmiş kutlu kişiler olarak kerametler gösterir. Bu kısımda ayrışma destanların konu ettikleri dönemin sosyal çevresi ve şartları altında idealize edilen eylemlerinin ve ideolojilerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır.

3. Kahramanın Sonu

Türk boylarının destanlarında “Kahramanın Sonu” olarak adlandırdığımız epizot çerçevesinde kahramanın başarıya ulaşmasının ardından yurduna dönmesi, halkının birlik ve bütünlüğünü sağlayarak hanlığın başına geçerek yönetmesi, vakit tamam olduğunda ölmesiyle hanlığın yönetimini varislerinin devralması konu edilmektedir.

Bu epizot bakımından iki destan metnini karşılaştırdığımızda; hanlığını yöneten Satuk Buğra Han hastalanır. Azrail'in derviş şeklinde gelmesi ile ölümünün geldiğini anlar ve hemen kendisinden sonra halkına İslâm'a uymalarını ve İslâm'ı korumalarını vasiyet eder. Ayrıca nasıl defnedilmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde belirtir. Bu kısımlardaki ayrıntılı ifadeler, aslında henüz Müslüman olan bir halka İslâmî bir defin usulünü anlatır gibidir. Defin sırasında yeniden dirilip Tanrı'ya seslenen Satuk Buğra Han, ona bağlılığını bir kez daha dualarıyla gösterip kibleye dönüp yatar ve defnedilir. Sesinin duyulması, birçok kişinin rüyasına girerek bilgi vermesi gibi kerametler, onun ölümünden sonra da sürer. Bu durum Satuk Buğra Han'ın manevî liderlik vasfını sürdürdüğünün göstergesidir.

Danişmend Gazi Destanı'nın kahramanın sonu kısmı oldukça sadedir. Savaş meydanında yaralanan Danişmend Gazi'ye rüyasında Hz. Muhammed tarafından ölümü haber verilir ve cennet ile müjdelendir. Bu topraklarda mücadele eden nice gazi gibi, Müslüman varlığının bir göstergesi olarak orada defnedilir. Ölmeden önce son vasiyeti oğluna çok çalışması ve gaza etmesidir. Bu kısma baktığımızda Danişmend Gazi'nin siyasi liderlik vasfını devrettiği söylenebilir. Artık o bu topraklarda İslâm için mücadele eden/edecek gazilerden biridir.

4. Kahramanın Ölümünden Sonrası

Dördüncü bölüm olan kahramanın ölümünden sonrasını değerlendirecek olursak; destanlarda yaygın olarak karşılaştığımız kahramanın ölümü ile anlatının tamamlanması iki destan metni için de geçerli değildir. Bu durum İslâmiyet

sonrası ortaya çıkan Türk destanlarında yaygın bir durumdur. Satuk Buğra Han Destanı'nda Satuk Buğra Han'ın ölümünün ardından, üç kızı ve beş oğlu, Satuk Buğra Han'ın gazalarını sürdürür. Çocuklarının hepsi İslâmiyet'i yaymak ve korumak için şehit olurlar. Satuk Buğra Han ölümünün ardından zaman zaman rüyalar vasıtasıyla insanlarla iletişim kurmuş, mucizevî kişiliğini ve manevî liderlik vasıflarını sürdürmüştür.

Danişmend Gazi Destanı'nda ise Danişmend Beyliği'nin başına oğlu Melik Emir Gazi geçer ve babasının vasiyetini yerine getirir. İslâm'ı korumak ve yaymak, Hristiyanların yakıp yıktığı mescitleri ve türbeleri onarmak onun görevi olmuştur. Ondan sonrasında da Danişmend Beyliği'nin başına soyu takip eden liderler geçmiştir.

İncelememize esas olmak üzere yapmış olduğumuz değerlendirmelerin dışında çalışmamızın başında vermiş olduğumuz Ülkü Kara Düzgün ve Nagihan Yurdakul Baysal'ın tipoloji çalışmalarına göre destan kahramanlarını değerlendirirsek, söz konusu destan kahramanlarının Türk destanlarının kahraman tipolojileri arasında durumunu daha net ortaya çıkacaktır. Her iki destan Ülkü Kara Düzgün'ün vermiş olduğu 24 özellik bakımından değerlendirildiğinde; Satuk Buğra Han bu özelliklerden 15 tanesini karşılamaktadır. Danişmend Gazi ise, 12 özelliği taşımaktadır. Her iki destan da “Kahraman çocukluk döneminden çıktığını olağanüstü bir kahramanlık göstererek ispat eder.”, “Kahraman, kahramanlığını ispat ettikten sonra ad alır. Kahramana verilen ad kutsallık arz eder ve kutlu biri tarafından verilir.”, “Kahramanın fizikî gücü yaradılıştan itibaren olağanüstüdür ve zaman zaman yırtıcı hayvanlarla mukayese edilerek tasvir edilir.”, “Kahraman karşımıza yarı tanrı, ilk ata veya ilk insan olarak çıkabilir.” ve “Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir.” gibi İslâmiyet'in kabulü öncesi destanların kahraman tipolojisine ait özellikleri taşımamaktadır. İki destanı, Nagihan Baysal Yurdakul'un “İslâmî Dönem Türk Destanlarında Kahraman Tipolojisi” adlı eserinde yer verdiği 15 özellik bağlamında değerlendirildiğinde; Satuk Buğra Han bu özelliklerden 7 tanesini karşılamaktadır. “Kahraman Hz. Ali Soyundan Gelir, Kahramanın Lâkabı Vardır, Kahramanın Atı ve Silahları Kutsaldır, Kahraman Kendinden Önceki Kahramanlardan Kalan Görevleri Tamamlar, Kahraman Olağanüstü Varlıklarla Mücadele Eder ve Kahraman Nağrasıyla Çok Sayıda Düşman Öldürür” özelliklerine sahip olmayan Satuk Buğra Han, “Kahramanın Ana Amacı Dini Yaymaktır ve Yaşamı Boyunca Birden Fazla Gazaya Çıkar” özelliğini de tam olarak sağlamamaktadır. Çünkü Satuk Buğra Han, Müslüman olduğunu amcasının da dâhil olduğu kâfirler ile savaşarak halkına açıklamış bunun yanı sıra gösterdiği başarı ve kerametler ile halkı Müslüman olmuştur. Danişmend Gazi Destanı'nda ise, Danişmend Gazi'nin bu özelliklerden 13 tanesini karşıladığını söylemek mümkündür. “Kahramanın Doğacağı Cebrail ya da Hz. Muhammed Tarafından Müjdelendirir” ve “Kahramanın

Atı ve Silahları Kutsaldır” özellikleri ise Danişmend Gazi’de bulunmamaktadır. Bu bakımdan Satuk Buğra Han’ın tipolojisinin İslamiyet’in kabulü öncesi Türk destan kahramanlarıyla daha fazla benzeştiği, Danişmend Gazi’nin tipolojisinin İslâmî dönem Türk destan kahramanlarının tipolojilerine daha fazla uyum gösterdiği söylenebilir.

Satuk Buğra Han Destanı ve Danişmend Gazi Destanı’nda ana iskeleti oluşturan olayları ve kahramanların biyografilerini ele alarak yapmış olduğumuz yapısal inceleme genel olarak değerlendirildiğinde; Satuk Buğra Han Destanı’nda “Kahramanının Tanıtımı”, “Kahramanın Sonu” ve “Kahramanın Ölümünden Sonra” epizotlarının daha ayrıntılı işlendiği görülmektedir. Varisi olduğu hanlığın başına gelmesi olası bir hanın, siyasî liderliğinden ziyade manevî liderlik vasıflarının ön plana çıkarıldığı bu bölümler, destanın konu ettiği toplumun tarihî, coğrafi ve sosyal çevresi ve şartları altında çok daha anlaşılardır. Henüz İslamiyet’i kabul etmemiş bir hanlığın varisi olan ve kitlesel İslâmlaşma hareketiyle ilk Müslüman Türk kağanı unvanına sahip olacak Satuk Buğra Han’ın tipolojisi, yeni dinin meşrulaştırdığı vasıflara göre düzenlenirken, eski inanç sistemine bağlı destanların kahraman tipolojisine uygun bir hal alır. Tanrı tarafından verilen kut, yine Tanrı tarafından verilen bir ruh ile peygambere müjdelendir. Ruhu peygamberden terbiye, onun görevlendirdiği ulu zatlardan eğitim alır. Olağanüstü vasıflarını dualarıyla gerçekleştirdiği kerametleriyle sürdürür ki ölümü, ölümü ardından yaşanan mucizeler onun manevî vasıflarının devam ettiğini ifade eder. Danişmend Gazi Destanı’nda ise; “Kahramanın Mücadelesi” epizotu oldukça gelişmiştir. Çünkü Danişmend Gazi, dedesi Battal Gazi’nin varisi olarak İslamiyet’i korumak ve yaymak için gazalar ile görevlendirilmiştir. Ona bu vasıf Hz. Muhammed tarafından müjdelense ve eğitimini bizzat peygamberden alsa bile; o, Anadolu’da bu görevle şereflenen nice gazilerden biridir ki bu siyasî vasfını daha sonrasında da varislerine devreder.

Satuk Buğra Han’ın kahraman tipolojisi Kaplan’ın yukarıda alıntılarladığımız değerlendirmelerine göre veli ve gazi tipinin bir senteziyken; Danişmend Gazi’nin kahraman tipolojisi gazi tipine uygundur. Her iki destan kahramanının da tarihî şahsiyetleri bakımından Türk tarihinde önemli bir yer edinmesi, kendileri hakkında anlatılanların menkıbeleştirilmesi, adlarına tasnif edilen destanların yaşadıkları dönemden çok uzun bir zaman sonra yazmalar halinde düzenlenmesi, onların temsil ettikleri ideolojileri, eylemleri ve değerleriyle yüzyıllar boyunca ideal tipler olarak kabul edilerek aktarılmasına neden olmuştur.

Sonuç

Satuk Buğra Han Destanı ve Danişmend Gazi Destanı örneğinde incelediğimiz İslâmî dönem Türk destanlarındaki kahraman tipolojisinin değişimi; kahraman tipolojisinin destanların oluştuğu dönemin tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel çevre ve şartları altında toplumun değerleri ve idealleri ile

yakından ilişkili olduğunu ve dönemin özelliklerine bağlı olarak birbirlerinden ayrıştığını ortaya koymaktadır. Her iki kahramanın özellikleri destanların oluştuğu sosyopolitik ortam göz önünde tutularak mukayese edildiğinde dikkat çekici bir tablo ortaya çıkmaktadır. Satuk Buğra Han ve Danişmend Gazi, Türk-İslâm tarihinde önemli kahramanlar olarak öne çıkmışlardır. Satuk Buğra Han, İslâm'ı kabul eden ilk Türk hükümdarı olarak Türklerin kitlesel olarak İslâmlaşmasında ve Türk-İslâm medeniyetinin temellerinin atılmasında kritik bir rol oynamıştır. Danişmend Gazi ise Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında, Haçlılara karşı mücadelede ve Anadolu'da Türk-İslâm kültürünün yayılmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Her iki kahraman da tarihî ve efsanevî kişilikleriyle, Türk halkının hafızasında derin izler bırakmış ve kültürel mirasın bir parçası haline gelmişlerdir.

Türk kültürünün İslâm medeniyetiyle sentezlendiği bir coğrafyada yönetici hanedanın mensubu Satuk Buğra Han'ın destan kahramanı olarak özellikleri, İslamiyet'in kabulü öncesi destanlardaki kahraman tipi ile yeni dinin etkisiyle beliren yeni sentez gibidir. Satuk Buğra Han bu bakımdan hem manevî hem de siyâsî bir liderdir. Tanrı'dan kut alan hükümdar anlayışı, İslamiyet'in yayılmasında hizmet edeceği peygambere Miraç'ta müjdelenmiş kahramana dönüşmek suretiyle Satuk Buğra Han'da kısmen korunmuştur. O, vazifesini doğrudan Allah'tan alır; terbiyesi ve eğitimi ise Hz. Peygamber, sahabeler ve bu iş için görevlendirilen ulu zatlar tarafından verilir. Böylelikle anlatmada Satuk Buğra Han önce bir veli tipi olarak sunulmuş, sonrasında Müslümanlığını açıklamak ve Müslümanlığa davet etmek için gösterdiği mücadele ile elde ettiği siyasi liderlik vasfıyla gazi tipi özelliklerini edinmiş, gösterdiği kerametler ile veli tipi vasıflarını güçlendirmiştir. Kahraman ölümü ile siyâsî liderlik vasfını devretse de, kahramanın ölümü sonrasında yaşananlar yine toplumunun manevî liderlik vasfını sürdürdüğünü ortaya koymuştur.

Danişmend Gazi'nin tipolojisi değerlendirildiğinde ise Müslüman bir toplum içerisinde ataları gibi cengâver bir yiğit olarak bilinen Danişmend Gazi, ancak Selçuklu sultanının bilgisi ve izni dâhilinde Anadolu'da gaza ve cihat yapan bir emir iken atası Battal Gazi'den devraldığı görevi ve ideolojisi gayrimüslimlere karşı İslâm'ı yaymak ve korumaktır. Verdiği mücadele ile başarıya ulaşmış bir gazi ve başarılarıyla toplumda iz bırakan siyâsî bir liderdir. Ölümü bu görevde canlarını feda eden nice gazinininki gibi sıradandır ve ölümünün ardından görevi, neslinden gelenler tarafından sürdürülür.

Destanların toplumun içinde bulunduğu çevre ve şartlar altında şekillenen ideolojisine bağlı olarak idealize edilen kahraman tipi, bu nedenle sadece din değişimi gibi köklü bir hadiseden değil, daha pek çok faktörden etkilenecek değişim geçirir. Bu değişimi, farklılaşma olarak görmemek, gelişim olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Bu çalışmaya yazarlardan Gonca KUZAY DEMİR %50, Burcu KURKUT %50 oranında katkı yaptıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı: Yazarlar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. (2023). Geleneksel kahraman kalıbı bağlamında iki kardeş kahramanlı Türk destanları üzerine değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, 20(79), 741-768.
- Bars, M. E. (2014). Alp tipi kavramı çerçevesinde Manas. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 345-357.
- Baysal Yurdakul, N. (2023). *İslâmi dönem Türk destanlarında kahraman tipi*. Paradigma.
- Çelepi, M. S. (2018). Millî hatırat türü olarak İslâmi dönem Türk destanları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 76-82.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Akçağ.
- Demir, N. (2006). *Danışmend Gazi destanı*. Hece.
- Demir, N. (2017). *Satuk Buğra Han destanı*. Ötüken.
- Duman, M. (2019). *Türk halk anlatımlarında olumsuz tipler: Mit, destan, halk hikâyesi*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Durmuş, İ. (2017). Satuk Buğra Han. *Yeni Türkiye*, (98), 574-588.
- Ekici, M. (2001). The birth of hero in Turkish epics. *Milli Folklor*, 7(49), 16-26.
- Ekici, M. (2002). Destan araştırma ve incelemelerinde kullanılan bazı terimler hakkında- I. *Milli Folklor*, 7(53), 27-34.
- Ekici, M. (2024). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel.
- Genç, R. (1997). Satuk Buğra Han ve Türklerin İslâmiyet'i kabulü. *Yeni Türkiye*, (15), 160-165.
- Huncan, Ö. S. (2009). Satuk Buğra Han. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 181-182. <https://islamansiklopedisi.org.tr/satuk-bugra-han> (Erişim tarihi: 10.07.2024).
- Kaplan, M. (2002). Türk destanında alp tipi. *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar I* (ss. 11-20). Dergâh.
- Kaplan, M. (2004). Veli tipi. *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 3: Tip tahlilleri* (ss. 120-131). Dergâh.
- Kara Düzgün, Ü. (2012). Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi. *Folklor/Edebiyat*, 18(69), 9-46.
- Necef, E. N. (2005). *Karahanlılar*. Selenge.

- Ocak, A. Y. (1993). Dânişmendnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendname> (Erişim tarihi: 10.07.2024).
- Özaydın, A. (1993). Dânişmend Gazi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 467-469. <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismend-gazi> (Erişim tarihi: 10.07.2024).
- Özkan, İ. (2013). Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı. *Bengü Bitig: Dursun Yıldırım armağanı. Türkbilig*, 467-488.
- Yavuzcan, G. (2018). Çevrenin merkezleşmesinde geleneğin etkisi: Karesioğulları örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 587-602.

EXTENDED SUMMARY

This article aims to examine the characteristics and development of hero typology in Islamic period Turkish epics. Throughout history, Turkish epics have reflected the values and ideals of their originated societies through the actions and characteristics of their heroes. The hero typologies in these epics have evolved under the influence of the social, cultural and religious structures of the time. The transformation of hero types in Turkish epics, particularly during the Islamic period, is the focal point of this study. The examples of Satuk Buğra Khan and Danişmend Gazi demonstrate how heroes were shaped by the acceptance and spread of Islam and how they profoundly impacted the societies they were part of.

Satuk Buğra Khan, one of the first Turkish rulers to embrace Islam, played a critical role in the acceptance of Islam within Turkish society. His heroic characteristics bear similarities to those of ancient Turkish epic heroes, who were chosen by the gods and endowed with extraordinary qualities. However, with the acceptance of Islam, his heroism is not limited to just warfare and bravery; it expands to include religious leadership and the mission of inviting his people to Islam. Satuk Buğra Khan, as a ruler who has received divine sanction (kut), also serves as a religious leader, calling his people to Islam. This makes him a different kind of hero compared to the traditional types of old Turkish epics.

Danişmend Gazi, on the other hand, is an important figure in the Turkification and Islamization of Anatolia. Known especially for his struggle against the Crusaders, Danişmend Gazi is also a hero responsible for defending and spreading Islam. His heroic characteristics are shaped by his identity as a warrior and a gazi. Danişmend Gazi's heroic journey is associated with battles fought to defend and spread the values of his society. However, when compared to Satuk Buğra Khan, Danişmend Gazi emerges more as a defender of his people and a figure whose mission is to protect Islam.

The epics of both heroes are closely related to the social structures of their times. Satuk Buğra Khan displays a similar heroic profile to ancient Turkish heroes, characterized by divine sanctity and extraordinary power. However, under the influence of Islam, his heroism evolves to include the role of a religious leader, calling his people to Islam and continuing his religious mission. Danişmend Gazi stands out as a warrior and gazi, yet his heroic actions are deeply tied to the protection and propagation of Islam. His heroism, therefore, includes the characteristics of both a fighter and a leader who guides and protects his people.

The transformation of hero typology during the Islamic period reveals that Turkish epics are shaped not only by the physical actions of heroes but also by the social values and ideals of the time. The heroic characteristics of Satuk Buğra Khan and Danişmend Gazi are directly influenced by the social, cultural, and religious structures of their periods. Satuk Buğra Khan continues his religious and political leadership role in the saga throughout his life, only with the quality of religious (spiritual) leadership after his death, while Danişmend Gazi transfers the quality of political leadership that he continued with gazas throughout his life to veterans who will fight for this ideology after his death.

This study makes clear that the hero typology in Turkish epics is closely linked to the values, religious beliefs, and cultural structures of the time. The examples of Satuk Buğra Khan and Danişmend Gazi help us to understand the changing typology of Turkish epic heroes during the Islamic period. Both heroes serve the values of their societies and considered as integral parts of their historical and cultural heritage.

The hero type, idealized depending on the ideology of epics shaped by the environment and conditions in which society is located, therefore change undergoes not only from a radical event such as the change of religion, but also by being influenced by many other factors. At this point, it is vital to evaluate the changing as improvement rather than seeing it as differentiation.